

NASTOJANJA IVANA KOSTRENČIĆA OKO POBOLJŠANJA STATUSA KNJIŽNICARA U SVEUČILIŠNOJ KNJIŽNICI U ZAGREBU KRAJEM 19. I POČETKOM 20. STOLJEĆA

Ivica Zvonar
Odsjek za povijesne znanosti
ZPDZ HAZU
Zagreb

UDK 02(091)(497.5)
023Kostrenčić, I.:027.5(497.5Zagreb)
Izvorni znanstveni rad
Primljeno: 6.2.2002.
Prihvaćeno: 19.6.2002.

Autor u osnovnim crtama prikazuje nastojanja za afirmacijom knjižničarske struke u njemačkim zemljama, te odjeke tih zbivanja u zagrebačkoj Sveučilišnoj knjižnici. U tom kontekstu osobito je važna bila uloga dugogodišnjeg ravnatelja Knjižnice Ivana Kostrenčića; zato je u ovome radu stavljen naglasak na njegove težnje za poboljšanjem stručnoga, materijalnog i društvenog statusa knjižničara.

Ključne riječi: Ivan Kostrenčić, kulturna povijest, Njemačka, knjižnice, XIX. stoljeće

1. Uvod

Svaka struka traži određeni profil djelatnika koji pak trebaju imati određene osobine i znanja važna za kvalitetno obavljanje posla. Tako u okviru knjižničarske struke u drugoj polovini 19. i početkom 20. stoljeća možemo pratiti gotovo permanentnu raspravu o položaju i ulozi knjižničara,¹ mjestu i ulozi knjižnične znanosti, te potrebnim kvalitetama i učinkovitom sustavu obrazovanja u knjižničarskoj struci.² Rasprave o tome bile su

¹ Pojmovi "knjižničar" i "bibliotekar" u ovom se radu koriste kao istovjetni pojmovi.

² Pregled stanja i organizacije knjižnične struke u okviru sveučilišnih institucija prvenstveno na području Srednje Europe, ali i drugih europskih zemalja do 1918., dala je Dora Sečić u svojoj doktorskoj disertaciji. Osobito vidi 2. poglavlje pod nazivom "Sveučilišno knjižničarstvo u Srednjoj Europi do 1918." Vidi opširnije Dora Sečić, *Kraljevska sveučilišna knjižnica u Zagrebu 1874.-1918. (doktorska disertacija)*, Zagreb 1996., str. 29-83. Također, opširnije o utemeljenju knjižnične znanosti, razvoju knjižnica i ulozi knjižničara u njemačkim zemljama krajem 19. i početkom 20. stoljeća pogledati u: Ivica Zvonar, *Knjižnična znanost i 'knjižnična politika': pokušaji teorijskog utemeljenja knjižnične znanosti u njemačkim zemljama tijekom 19. i početkom 20. stoljeća, s posebnim osvrtom na rad Ferdinanda Eichlera (magistarski rad)*, Zagreb 2000. Osobito pogledati poglavlje "Glavni pravci razvoja njemačkog knjižničarstva u 19. i početkom 20. stoljeća" (str. 33-73.) te poglavlje "Nastojanja oko utvrđivanja mjesta knjižničarstva u korpusu znanosti" (str. 74-84.). O ovoj problematici vidi Ivica Zvonar, "Prilog poznavanju njemačkog knjižničarstva i doprinos Ivana Kostrenčića razvoju hrvatskog knjižničarstva u 19. i početkom 20. stoljeća", *Casopis za suvremenu povijest*, sv. 33, br. 3, Zagreb 2001., str. 747-778.

osobito žive na prostoru Njemačkog Carstva i Austro-Ugarske Monarhije,³ a njihove odjeke bilježimo i u Zagrebu. Opći ton tim raspravama daje nezadovoljstvo knjižničara njihovim položajem te nedovoljno razrađen sustav obrazovanja u struci, koji se očitovao kao nedostatak kvalitetnog osoblja u knjižnicama. Tome u prilog govore i statistički pokazatelji zaposlenih u knjižnicama. Uz to, evidentno je bilo i nezadovoljstvo materijalnim primanjima s obzirom na zahtjeve koji su se pred njih postavljali; naime, knjižničarom nije mogao biti svatko - trebalo je ispuniti dosta zahtjevne kriterije u rasponu od stručnih do etičkih.⁴ Također, u mnogim raspravama se osobito inzistiralo na neovisnosti knjižničarske struke.⁵ Sva ova zbivanja su u knjižničnu sredinu unijela dozu živosti i aktivnosti, djelujući u određenoj mjeri pozitivno na razvoj i afirmaciju struke. Određene segmente tih događanja i njihov utjecaj u Hrvatskoj razmotrit ćemo u ovome radu.

2. Mjesto sveučilišnoga knjižničarstva i položaj knjižničkog osoblja u njemačkim zemljama: kratki osvrt na kadrovsku strukturu, potrebna znanja i osobine knjižničara

Austrijske sveučilišne i studentske knjižnice ujedno su razvijale i funkcije zemaljskih (nacionalnih) knjižnica. Austrija je 1883. godine imala Dvorsku knjižnicu, šest sveučilišnih knjižnica (k. k. Universitätsbibliotheken), šest studentskih knjižnica (Studienbibliotheken), četiri knjižnice visokih tehničkih škola (Bibliotheken techn. Lehranstalten), 23 specialne knjižnice (Bibliotheken verschiedener Institute), 76 gimnazijskih knjižnica (Gymnasialbibliotheken), 24 knjižnice realnih gimnazija (Bibliotheken der Realgymnasien) i 40 knjižnica malih realki (Realschulbibliotheken). Uz to su još postojale knjižnice crkvenih ustanova, vojne i privatne knjižnice, itd.⁶ U sveučilišnim i studentskim knjižnicama na prostoru Austrije bila je relativno dobro razrađena kategorizacija zaposlenih, koja je bila utvrđena još 1825. godine poznatom *Instrukcijom za sveučilišne i studentske knjižnice*. Propisi koje je *Instrukcija* sadržavala ostali su uz manje izmjene na snazi sve do 1918. godine, a prema njima su u austrijskim knjižnicama sljedeće kategorije djelatnika: ravnatelj knjižnice, pomoćni knjižničari i kustosi, pisari i knjižnični pomoćnici.⁷ Poteškoće koje su

³ Georg Leyh, *Die deutschen Bibliotheken von der Aufklärung bis zur Gegenwart*, u: *Handbuch der Bibliothekswissenschaften* (1), Band 3. *Geschichte der Bibliotheken*, Herausg. von Fritz Milkau & Georg Leyh, Leipzig 1940., str. 746-751.

⁴ Salomon Fankfurter, *Die Qualifikation für den staatlichen Bibliotheksdienst in Oesterreich*, Wien 1898., str. 15-19.

⁵ Za pobliže razmatranje te problematike pogledati radove S. Frankfurtera i A. Keyssera. Vidi: Frankfurter, *Die Qualifikation*, i Adolf Keysser, *Das Bibliothekswesen als Gegenstand der öffentlichen Verwaltung*, Köln 1905.

⁶ Ferdinand Grassauer, *Handbuch für österreichische Universitäts und Studien Bibliotheken*, Wien 1883., str. 3.

⁷ Za detaljniju informaciju o ustroju i funkciji austrijskih sveučilišnih knjižnica te položaju djelatnika do 1918. godine pogledati Sečić, *Kraljevska sveučilišna knjižnica*, str. 33-44. Isto tako, nezaobilazan uvid u ustrojstvo knjižnica na prostoru Austro-Ugarske Monarhije dao je i Ferdinand Grassauer u svojem poznatom 'Priručniku', usp. Grassauer, *Handbuch*, str. 40-50.

bile karakteristične za knjižnice možemo dobro prikazati na primjeru Dvorske knjižnice u Beču kojoj je tijekom 19. stoljeća stalni problem bio nedostatak prostora (premala čitaonica i skućeni radni prostori), te loša organizacija posudbe i kratko radno vrijeme za korisnike. Poznati knjižničar Richard Kukula, u ono doba zaposlen u Studijskoj knjižnici u Klagenfurtu, u članku o austrijskim knjižnicama 1893. godine je jasno upozorio na druge vidove poteškoće u sferi knjižničarstva i radu knjižničara, a to su: loš status knjižničara, te male mogućnosti za napredovanje. Po njegovu sudu to je posljedica premalog broja zaposlenika jer sve su austrijske sveučilišne knjižnice tada ukupno imale: sedam knjižničara, osam kustosa, 11 pisara i 18 amanuensa (pomoćno znanstveno osoblje), a to je bilo znatno manje nego što je bilo predviđeno zakonom.⁸ Krajem 19. i početkom 20. stoljeća, a s obzirom na porast knjižne građe i potrebu prostornog proširenja sveučilišnih knjižnica, grade se nove knjižnične zgrade sveučilišta u Beču (1884.), Grazu (1895.) i Innsbrucku (1915.). Napredak u organizaciji knjižničarske struke bilo je utemeljenje nacionalnog udruženje austrijskih knjižničara 1896. godine u Beču.⁹

U njemačkim zemljama je najizrazitiji razvoj knjižničarstva u Pruskoj, i to osobito u sveučilišnim knjižnicama u Göttingenu, Bonnu i Halleu. Dugo vremena je knjižnica Sveučilišta u Göttingenu služila kao uzor, a krajem stoljeća realizirala je mnoga moderna postignuća na području knjižničarstva. Posebice je bio znatan njen doprinos u obrazovanju knjižničara. Tome su u prilog išle i političke promjene nakon ujedinjenja 1870. godine, kada je vlada, pod vodstvom Friedricha Althoffa, povećala financijsku pomoć knjižnicama, a knjižničari su stvorili odgovarajući sustav stručnog obrazovanja.¹⁰ Kako smo već napomenuli za Austriju, tako se i u Njemačkoj krajem 19. i početkom 20. stoljeća grade nove knjižnične zgrade u Kölnu, Münchenu, Bonnu, Gießenu (1901.), Tübingenu (1910.), Erlangenu (1913.), a drugima se prostori proširuju, poput sveučilišnih knjižnica u Göttingenu, Jeni, Bonnu. Također, grade se i nove zgrade za zemaljske knjižnice u Karlsruheu, Stuttgartu, Wiesbadenu, te gradske knjižnice u Augsburgu, Kasselu, Dortmundu i Kölnu. Tim su gradnjama knjižnice dobile kvalitetna spremišta, čitaonice, sobe za osoblje, te niz tehničkih poboljšanja (npr. uvodi se električna rasvjeta, Lippmanove police i dr.).¹¹ Njemačke su knjižnice u razdoblju od 1870. pa do početka 20. stoljeća, ali i

⁸ Richard Kukula, Einige Worte über die österreichischen Staatsbibliotheken, *Centralblatt für Bibliothekswesen* (dalje: Cfbw), sv. 10, br. 7/8, Leipzig 1893., str. 335-340.

⁹ Tada je poznati austrijski knjižničar F. Grassauer održao znamenito predavanje o cilju i zadaći modernoga knjižničarstva. Usp. Grassauer, Ziele und Aufgaben des modernen Bibliothekswesen, Cfbw, sv. 13, br. 5/6, Leipzig 1896., str. 239-247. Prema najnovijim istraživanjima Daniele Živković, Hrvatsko bibliotekarsko društvo osnovano je 14. ožujka 1940. Usp. Daniela Živković, Osnutak i prve godine rada: pogled u arhivu, u: *Hrvatsko knjižničarsko društvo: 14. III. 1940.-14. III. 2000 : spomenica*, Zagreb 2000., str. 9-16.

¹⁰ Svend Dahl, *Povijest knjige*, Zagreb 1979., str. 156-157.

¹¹ Leyh, Die deutschen Bibliotheken von der Aufklärung bis zur Gegenwart, u: *Handbuch der Bibliothekswissenschaften* (2), Band 3. Geschichte der Bibliotheken, Herausg. von Georg Leyh, Wiesbaden 1957., str. 335., i Leyh, Die deutschen Bibliotheken, u: *Handbuch der Bibliothekswissenschaften* (1), str. 757-759.

dalje, gotovo permanentno radile na afirmiranju struke te su posebno isticale potrebu za obrazovanjem knjižničara. Njemačko se knjižničarstvo naglo razvijalo i putem kadrovske strukture. Tako *Zentralblatt* iz 1884. godine donosi neke brojčane pokazatelje kojima se može osvijetliti taj razvoj: na primjer, Kraljevska knjižnica u Berlinu imala je jednoga višeg knjižničara i 12 knjižničara kustosa, tri tajnika, jednoga činovnika, devet knjižničarskih pomoćnika i dva podvornika; Kraljevska knjižnica u Hannoveru zapošljavala je jednoga knjižničara, dva tajnika i dva knjižničarska pomoćnika; Zemaljska knjižnica u Wiesbadenu imala je jednoga knjižničara, jednoga tajnika i jednoga knjižničarskog pomoćnika, a Zemaljska knjižnica u Kasselu dva knjižničara, jednoga tajnika i dva knjižničarska pomoćnika. Sveučilišne knjižnice u Königsbergu (Kaliningrad), Berlinu, Greifswaldu, Breslauu (Wrocław), Halleu, Kielu, Marburgu, Bonnu, Münsteru i Braunsbergu imaju po jednog knjižničara i tri do četiri kustosa, a sveučilišna knjižnica u Göttingenu je imala jednoga višeg knjižničara i osam kustosa.¹² Dvorska i državna knjižnica u Münchenu imala je sedamdesetih godina 19. stoljeća 26 zaposlenika, proračun od 40.000 M i bila je otvorena za korisnike 29 sati u tjednu, dok je berlinska imala čak 69 djelatnika a čitaonica je bila otvorena 72 sata u tjednu.¹³ Kontinuirano se u knjižnicama povećavalo i radno vrijeme za korisnike, a tome je nakon 1897. godine osobito pridonijelo uvođenje električne rasvjete.¹⁴

U Njemačkoj su se realizirala mnoga moderna postignuća na području knjižničarstva (npr. u pogledu izgradnje knjižničnih zgrada, stručnog obrazovanja knjižničara, u pitanjima katalogizacije i klasifikacije građe i dr.). U njihovim državnim knjižnicama (pokrajinske i gradske) radili su profesionalni knjižničari, a u sveučilišnim su ponegdje na čelu bili sveučilišni profesori;¹⁵ knjižničari su nastojali što bolje organizirati svoj rad putem utemeljenja stručnih udruga pa je tako 1900. osnovano njemačko knjižničarsko udruženje.¹⁶ Također, održavanjem knjižničarskih skupova i tečajeva te pokretanjem svojih časopisa (*Serapeum*, *Anzeiger für Bibliographie und Bibliothekswissenschaft*, *Zentralblatt für Bibliothekswesen* i *Mitteilungen des österr. Vereins für Bibliothekswesen*), koji su se čitali i u Zagrebu, knjižničari su nastojali prezentirati svoju struku. Uz to, nastaje i čitav niz priručnika i rasprava iz područja knjižničarstva i knjižnične znanosti koji su utemeljili, afirmirali i popularizirali knjižnični diskurs.

Njemačke i austrijske knjižnice tijekom 19. stoljeća počele su se više otvarati korisnicima, ali je razvoj austrijskih knjižnica u usporedbi s njemačkima bio nešto slabiji. Austrijske su knjižnice imale manji fond, skromnija financijska sredstva i manje zaposlenih

¹² Detaljnije o tome vidi *Zentralblatt für Bibliothekswesen*, sv. 1, Leipzig 1884.

¹³ Leyh, *Die deutschen Bibliotheken von der Aufklärung*, str. 176, 183, 186-187., 374.

¹⁴ Leyh, *Die deutschen Bibliotheken*, str. 683., a za Austriju vidi: Grassauer, *Handbuch*, str. 142-144.

¹⁵ Sečić, *Kraljevska sveučilišna knjižnica*, str. 66.

¹⁶ Ferdinand Eichler, *Bibliothekspolitik am Ausgang des 19. Jhs.*, Leipzig 1897., str. 19.

knjižničara. U obje zemlje, kao što smo napomenuli, bile su osnovane stručne udruge i knjižničarski časopisi, a trajno se radilo i na poboljšanju materijalnog statusa. Također, nastojalo se modernizirati knjižnično poslovanje pa su bile izgrađene nove zgrade i postupno se povećavao broj knjižničara.

U ovom razdoblju, a u skladu s organizacijskim, kadrovskim i tehničkim razvojem, nastojalo se što jasnije definirati profil knjižničara. Tako su najpoznatiji njemački i austrijski knjižničari i teoretičari knjižničarstva, poput Seizingera i Grassauera te Eichlera i Milkaua, isticali u svojim djelima određene nužne kvalitete knjižničara:¹⁷

1. *profesionalna znanja i sposobnosti* – dobro opće obrazovanje, znanje jezika (grčki, latinski, francuski, engleski, talijanski, ...), poznavanje strukture i disciplina unutar korpusa znanosti, teorijsko-praktična znanja iz područja knjižničarstva (npr. znanja iz paleografije, bibliografije, povijesti knjige, restauriranja, ...),¹⁸ radno iskustvo u knjižnici,¹⁹ stručna iskustva sa studijskih putovanja, angažman u struci sudjelovanjem u radu knjižničarskog društva, položen stručni ispit (ako je uređena procedura oko polaganja) i dr.

2. *osobine i kvalitete* – točnost, urednost, marljivost, sustavnost, organizacijske sposobnosti,²⁰ etičnost, ljubav prema redu,²¹ humanost, komunikativnost, dosljednost, upornost, mirnoća, ljubav prema knjizi, strpljivost, ljubaznost, lijep rukopis, praktičnost u radu, okretnost, i dr.

Ovdje je zanimljivo napomenuti da je njemački knjižničar Anton Klette u svojoj knjizi objavljenoj 1897. godine u Marburgu, čak napravio usporedbu osobina knjižničara svojega doba i potrebnih kvaliteta koje bi trebao imati knjižničar budućnosti.

Pitanje obrazovanja knjižničara i polaganje stručnih ispita bilo je u drugoj polovini 19. stoljeća od osobitog interesa za razvoj knjižničarstva. Tada u europskim zemljama i u Americi bilježimo vrlo živu aktivnost na tom polju. Njemačka i Austrija su u tom kontekstu imale važnu ulogu. Tako se u okviru Bečkog sveučilišta, na prijelazu iz 19. u 20. stoljeće, u sklopu Povijesnog instituta Filozofskoga fakulteta predavao kolegij Arhivistika i knjižničarstvo. Točnije, 1874. godine odlučeno je da se za polaznike organizira, na trećoj godini, stručni uvod u knjižnično poslovanje te rad arhiva i muzeja. No, prema sudu S. Frankfurtera, poznatoga austrijskog teoretičara knjižničarstva s kraja 19. i početka 20. stoljeća i knjižničara u Sveučilišnoj knjižnici u Beču, predavanja su zbog neprikladnosti

¹⁷ Anton Klette, *Die Selbständigkeit des bibliothekarischen Berufes in Deutschland als Grundlage einer allgemeinen Bibliotheks-Reform*, Marburg 1897., str. 38-43.

¹⁸ Frankfurter, *Die Qualifikation*, str. 4.

¹⁹ Seizinger smatra da je najbolja škola za knjižničara rad u knjižnici. Usp. Johann Georg Seizinger, *Theorie und Praxis Bibliothekswissenschaft*, Dresden 1863., str. 288.

²⁰ Isto, str. 4.

²¹ Julius Petzholdt, *Katechismus der Bibliotheklehre*, Leipzig 1871., str. 9-12.

predavača samo djelomično ostvarila zadani cilj. Frankfurter je smatrao da bi kandidati za knjižničare uz potrebne prethodne akademske naobrazbe, trebali polagati stručni ispit koji se sastoji od pismenog i usmenog dijela, a obuhvaća: poznavanje razvoja znanosti, poznavanje opće povijesti literature, znanja iz bibliografije i diplomatike s paleografijom te poznavanje knjižnične znanosti u užem smislu.²²

Na sveučilištu u Göttingenu utemeljena je katedra za pomoćne knjižnične znanosti (*Bibliothekshilfswissenschaften*) i Karl Dziatzko je od 1890. počeo držati prva predavanja. Godine 1893. bilo je propisano polaganje stručnoga knjižničarskog ispita za obnašanje službe znanstvenoga knjižničara.²³ Na stručnom se ispitu za knjižničare u Pruskoj tražilo od kandidata poznavanje knjižničarstva, znanje povijesti knjige i pisma, znanje stranih jezika te paleografije i rukopisa.²⁴ Prvenstveno se tražilo poznavanje struke i znanje stranih jezika. Obično se kao uvjet za pristupanje stručnom ispitu tražilo volontiranje u knjižnici (to je npr. bio slučaj u Pruskoj), posjedovanje diplome završenog fakulteta, a često i doktorat znanosti, odgovarajuća zdravstvena svjedodžba i dokaz da se kandidati mogu samostalno uzdržavati za vrijeme dvogodišnje pripreme (volontiranja) za knjižničara. Sam ispit sastojao se od pismenoga dijela koji je ujedno bio uvjet za pristup usmenom dijelu.²⁵

Stručni ispiti u knjižničarskoj struci obično su se održavali pred komisijom. Prva komisija za stručne ispite u knjižničarstvu u Pruskoj ustanovljena je ukazom od 28. travnja 1896., a tvorili su je Karl Dziatzko kao predsjednik, te Otto Hartwig i Karl Gerhard (upravitelj Kraljevske knjižnice u Berlinu) kao članovi. Prvi stručni ispit održan je 25. srpnja 1896. u Göttingenu.²⁶ U Austriji se tek od 1929. godine polažu stručni ispiti za knjižničare, a u tu se svrhu održavaju i odgovarajući pripremni tečajevi.²⁷

Polaganje stručnog ispita uvjetovala je potreba za odgovarajućim osobljem jer su kandidati tako stekli određena znanja važna za rad u knjižnici, a ujedno su se stvarali uvjeti za kvalitetan razvoj i dignitet struke. Također, koncem 19. i početkom 20. stoljeća težnje za sveučilišnom institucionalizacijom i afirmacijom knjižničarstva dale su prve rezultate utemeljenjem katedri na sveučilištu.

U Hrvatskoj koncem 19. i početkom 20. stoljeća nije postojalo institucionalno obrazovanje za knjižničare, a nije bilo ni polaganja stručnih ispita. Stanoviti opseg knjižničar-

²² Frankfurter, *Die Qualification*, str. 8-13.

²³ Eichler, *Die wissenschaftlichen Bibliotheken in ihrer Stellung zur Forschung und Unterricht*, Leipzig, 1910., str. 10.

²⁴ Za poblize informacije o tečajevima i ispitima u knjižničarskoj struci na europskom prostoru (Francuska, Engleska, Italija, Pruska) i u Americi pogledati Frankfurter, *Die Qualification*, str. 20-23., te Sečić, *Kraljevska sveučilišna knjižnica*, str. 52.

²⁵ Leyh, *Die deutschen Bibliotheken*, str. 653-655., te Frankfurter, *Die Qualification*, str. 22-23.

²⁶ Fritz Milkau, *Der Bibliothekar und seine Leute*, u: *Handbuch* (1), Band 2. Bibliotheksverwaltung, Herausg. von Fritz Milkau, Leipzig 1933., str. 660.

²⁷ Martin Hirschegger, *Geschichte der Universitäts-Bibliothek Graz 1918-1945*, Wien 1989., str. 65.

skog znanja je Ivan Kostrenčić pružao knjižničarima kroz praksu koji su imali u zagrebačkoj Sveučilišnoj knjižnici, o čemu će se dalje u tekstu više govoriti. Tek sredinom 20. stoljeća možemo govoriti o određenom obliku sustavnog obrazovanja u knjižničarskoj struci.²⁸

3. Nastojanja sveučilišnog knjižničara Ivana Kostrenčića glede poboljšanja statusa knjižničara u Kraljevskoj sveučilišnoj knjižnici u Zagrebu krajem 19. i početkom 20. stoljeća

Godine 1874. bilo je osnovano Sveučilište Franje Josipa I. u Zagrebu. Zbog potrebe održavanja sveučilišne nastave, Kraljevski zemaljski vladin Odjel za bogoštovlje i nastavu odredio je da se objedinjavanjem knjižnice Pravoslavne akademije s knjižnicom Narodnog muzeja uredi sveučilišna knjižnica.²⁹ Stoga je Sveučilište tražilo sposobnog knjižničara koji će moći organizirati rad nove sveučilišne knjižnice. Na to mjesto je bankskim dekretom od 20. srpnja 1875. imenovan Ivan Kostrenčić koji je, iako vrlo mlad (imao je samo 31 godinu), već bio poznat kao obrazovan i sposoban knjižničar Dvorske knjižnice u Beču.³⁰

Prije tog izbora, od konca 1874. pa do sredine 1875. godine, Kostrenčić je u pismima rektoru Sveučilišta Matiji Mesiću iznio svoja stajališta i očekivanja u pogledu položaja sveučilišnoga knjižničara u Zagrebu. Pisma su osobito zanimljiva jer nam daju dobar uvid u pokušaje afirmiranja knjižničarske struke u Hrvatskoj, ali i odaju Kostrenčićevu bojazan da će u Zagrebu biti u "podređenu položaju i da će nazadovati u svakom pogledu".³¹ Zato ćemo u ovom poglavlju razmotriti nekoliko pisama I. Kostrenčića te analizirati neke njegove dopise vezane uz problematiku knjižničnog osoblja upućene Kraljevskom zemaljskom vladinom Odjelu za bogoštovlje i nastavu u Zagrebu.

a) Osvrt na nekoliko pisama Ivana Kostrenčića rektoru Sveučilišta Matiji Mesiću

Kostrenčić je 15. prosinca 1874. iz Beča pisao Matiji Mesiću pod kojim bi uvjetima pristao biti ravnateljem zagrebačke Sveučilišne knjižnice. Tako piše: "Što se tiče plaće, zahtijevaju ju ko drugdje ravnatelj knjižnicah, temeljim se na to: da hoću li djelovati, ko

²⁸ Usp. Katica Tadić, *Rad u knjižnici*, Opatija 1994., str. 172-173, i bilj. 60 na str. 172.

²⁹ Spisi u arhivu Nacionalne i sveučilišne knjižnice u Zagrebu, 41/1875, 42/1875. (dalje: S. NSK), i Franjo Fancev, *Sveučilišna knjižnica, Sveučilište Kraljevine Srba, Hrvata i Slovenaca u Zagrebu 1874-1924: Spomenica akademickoga senata*, Zagreb 1925., str. 203.

³⁰ Nacionalna i sveučilišna knjižnica u Zagrebu, Zbirka rukopisa, Ivan Kostrenčić, *Osobni dokumenti 1903.-1908.*, R 6247 (dalje: R 6247), i Matko Rojnić, *Nacionalna i sveučilišna biblioteka (pretpisak)*, u: *Pravni fakultet u Zagrebu*, knj. 2: sv. 1, Prilozi za povijest katedri i biblioteke Fakulteta, Zagreb 1996., str. 555.

³¹ Sečić, *Ivan Kostrenčić: prvi hrvatski sveučilišni bibliotekar = der erste Kroatischer Universitätsbibliothekar = first Croatian university librarian*, Lokve 2000., str. 5.

što bih htjeo, moram biti obezbeđen od svake ine a napose materijalne skrbi." Zatim ističe da želi biti "u istoj časti ko drugdje knjižničari, koji su sa urednimi profesori jedne časti", jer da bi knjižnica imala odgovarajući ugled u društvu, ne smije se smatrati "dotičnoga knjižničara slugom". Posebno napominje da je svaka subordinacija u tim stvarima štetna. Žele li nadležni da on dođe u Zagreb, Kostrenčić piše da "ka tomu tražim sredstva i zahtjevam unapred, da se sve ukloni, što bi moglo momu radu smetati". Također, ističe da je spreman pomoći "našoj siromašnoj domovini".³²

U jednom pismu iz 1875. Kostrenčić piše Mesiću da bi došao u Zagreb raditi, ali traži da bude "moralno i materijalno osiguran", kako bi mogao "po svojoj svesti što bolje raditi." Opravdavajući takvo stajalište, Kostrenčić kaže: "Ja sam se posvetio evo osmu godinu zvanju bibliotekara i mogu Bogu zahvaliti, da sam zadovoljan, da mi je sreća pritekla, te sam mogao ovo vrijeme probaviti u ovakvom zavodu (u Dvorskoj knjižnici u Beču, op. a.), gdje sam se mogao i teoretički i praktički u svemu naobraziti i nabaviti si znanja, koliko bih igde bio drugdje mogao. Bio bih nezahvalan providnosti, kad nebih ujedno i kazao, da je moj trud i priznan i u mojih krugovih sam si stekao neki ugled, koji mi moji poglavari u svakoj prilici izkazivaju." Kostrenčić kaže da mu je u radu pomogla ljubav prema Hrvatskoj, te da bi se rado vratio u domovinu. Napominje da se mjesto knjižničara ne može smatrati sinekurom, već ističe da smatra "to mjesto za mjesto truda i muke, sprema za nauk i naobraženje, ...". Ističe da status knjižničara u Zagrebu nije jasno određen, a osobito je taj položaj nesiguran u financijskom pogledu, dok on u Austriji može od tog zvanja "prilično gospodski živiti". Smatra da ako bi u Zagrebu bio opterećen materijalnim brigama, ne bi mogao raditi.³³

Kostrenčić u pismu od 10. svibnja 1875. napominje da će položaj knjižničara u Zagrebu "biti veliko nakovalo, na koje će se kovati i s lieva i s desna, a nebude dotičnik valjano osiguran proti sekaturam i u svom moralnom i materijalnom položaju koliko treba neodvisan, to zanj u svom djelovanju neće biti uspjeha". On smatra "zagrebačku službu za veliki posao" pa se zato, po njegovu sudu, zagrebački knjižničar ne može zadovoljiti samo pukim uređenjem knjižnice već će njegova dužnost "biti u nas znanstvenu bibliografiju uvesti i izraditi, u obće pružati donjekle materijal našim znanstvenim radnikom". Sveučilišni knjižničar "mora u nas imati uz zvanični zadatak i znanstveni zadatak". Kostrenčić kaže da sada (1875.) u Beču ima plaću od 1.600 for., te napominje da su u tom kontekstu izgovori oko visine plaće "malo valjani". Zato piše da ako "smatraju bibliotekara činovnikom, neka mu dadu i činovničku plaću sedme dietne klase...".³⁴

³² Nacionalna i sveučilišna knjižnica u Zagrebu, Zbirka rukopisa, Kostrenčićeva pisma drugima, R 6248a (dalje: R 6248a), Kostrenčićevo pismo M. Mesiću, Beč, 15.12.1874.

³³ R 6248a, Kostrenčićevo pismo M. Mesiću, Beč, bez datuma 1875.?

³⁴ R 6248a, Kostrenčićevo pismo M. Mesiću, Beč, 10.5. 1875.

Kostrenčić je 17. svibnja 1875. javio rektoru Mesiću da je poslao molbu za prijam u službu u Zagrebu. Tom prigodom je posebno istaknuo kako je njegov uvjet za stupanje u službu da se "izjednači sa inimi sveučilišnimi bibliotekari"³⁵.

Početak lipnja 1875. Kostrenčić je pisao Mesiću da prema njegovu sudu Vlada u Zagrebu ne želi pružiti knjižničaru materijalnu sigurnost. Također, tada je naglasio da bi pri natječaju za mjesto knjižničara glavna odlika trebala biti sposobnost kandidata.³⁶

U pismu od 26. srpnja 1875. iz Beča Kostrenčić piše Mesiću da dolazi u Zagreb te, aludirajući na potrebu izjednačavanja svojega statusa sa statusom sveučilišnih profesora, napominje: "Ja mislim, da i gospoda kod vlade znadu, da bibliotekari imaju zakonite ferije, kao i profesori".³⁷

U ovom kratkom pregledu nekoliko Kostrenčićevih pisama upućenih rektoru Mesiću mogli smo uočiti da je jasno definirao svoje zahtjeve, te da je u skladu s tim pozicionirao ulogu knjižnice i knjižničara u društvu. Osobito se uporno borio protiv predrasude da je mjesto knjižničara obično činovničko mjesto na kojemu može raditi svatko, te je jasno isticao zahtjev da se izjednači s ravnateljima drugih sveučilišnih knjižnica u Monarhiji. Njegova nastojanja su u tom smislu, a to će još jasnije pokazati analiza njegovih dopisa upućenih nadležnima, bila permanentna. Također, kao što ćemo u daljnjem tekstu pokazati, uspio je vrlo dobro predvidjeti i definirati obveze i poteškoće s kojima se tijekom službovanja u Zagrebu susretao.

b) Kostrenčićeva borba za bolji status knjižničara tijekom njegovoga upravljanja Kraljevskom sveučilišnom knjižnicom u Zagrebu (1875.-1911.)

Sukladno navikama stečenim pri radu u bečkoj Dvorskoj knjižnici, Kostrenčić je odmah nakon svojega dolaska uspostavio bolje veze s drugim znanstvenim knjižnicama u Monarhiji te je za znanstvenike osigurao međuknjižničnu posudbu iz srednjoeuropskih knjižnica.³⁸ Također, pokrenuo je dostavu školskih, crkvenih i drugih izvješća. Poradi kvalitetnijeg razvoja nove sveučilišne knjižnice, Kraljevski zemaljski vladin Odjel za bogoštovlje i nastavu je uz odredbu o predaji Knjižnice Kostrenčiću i spajanju s muzejskom knjižnicom, zatražio od Rektorata da pozove Kostrenčića da u sporazumu s Rektoratom, i ako je nužno, i akademičkim senatom, "izradi osnovu potrebitih instrukcija za knjižničara i za sve njegovo poslovanje". Instrukcije su se trebale izraditi prema sličnim instrukcijama "što valjaju na drugih sveučilištih monarkije austro-ugarske".³⁹ Izrađujući osnove pravila Sveučilišne biblioteke, Kostrenčić se najviše oslanjao na austrijsku *Instrukci-*

³⁵ R 6248a, Kostrenčićevo pismo M. Mesiću; Beč, 17.5. 1875.

³⁶ R 6248a, Kostrenčićevo pismo M. Mesiću; Beč, 5.6. 1875.

³⁷ R 6248a, Kostrenčićevo pismo M. Mesiću, Beč, 26.7. 1875.

³⁸ Sečić, *Ivan Kostrenčić*, str. 16-17, 35.

³⁹ S. NSK, 41/1875

ju za sveučilišne i studijske knjižnice iz 1825. godine. Stoga je poput knjižnica austrijskih sveučilišta, i zagrebačka Sveučilišna knjižnica bila, prema svojim pravilima iz 1876. godine, u upravnom pogledu izravno podređena zemaljskoj vladi.⁴⁰

Kostrenčić je uporno u svojim dopisima nadležnima tražio da njegov status bude jednak statusu sveučilišnih knjižničara u Monarhiji, odnosno da bude razvrstan u VI. razred kao i redoviti sveučilišni profesori. U tom je smislu Visokoj kraljevskoj zemaljskoj vladi, Odjelu za bogoštovje i nastavu, predložio 1876. godine uređenje statusa knjižničnog osoblja u skladu s tadašnjim austrijskim propisima.⁴¹ Tako bi se prema njegovu prijedlogu razlikovali:

	Nadnevni razred	Plaća	Dvije petogodišnjice	Stanarina
1. bibliotekar, predstojnik ili ravnatelj zavoda	VI.	1800	200	350
2. pristav- zamjenik bibliotekara	VIII.	1200	200	250
3. kanceliste				
1	XI.	700	100	100
1	XI.	600	100	100
4. podvornik				
1		400	–	80
1		400	–	60

U svojoj shemi sustava zaposlenih u knjižnici Kostrenčić je definirao obveze za pojedine kategorije zaposlenih. "Kanceliste bi imali dužnost u biblioteci u javnoj čitaonici posluživati občinstvo", a trebali bi imati "navršene gimnazijske studije i uz znanje latinskoga jezika i poznavanje kojega tuđega". Također, oni trebaju pomoći u prepisivanju novih kataloga. Kostrenčić je tražio jednoga pristava i dva kancelista kako bi knjižnica mogla biti osam sati dnevno otvorena (u tu je svrhu naveo primjere iz Monarhije). Podvornici trebaju posluživati u čitaonicama i slagati knjige na mjesta. Kostrenčić osobito ističe potrebu da "mora ova naša jedina biblioteka svim mogućim naučnim zahtjevom zadovoljavati". Knjižnica treba biti uređena i opremljena kako bi pomogla znanstveni razvoj sveučilišta ali i društva, ističe Kostrenčić, pa zato ne treba štediti na financijskim

⁴⁰ Rojnić, Nacionalna i sveučilišna biblioteka, str. 556.

⁴¹ Kostrenčićev prijedlog od 2.7.1876., S. NSK, 27. i 28/1876. Ova Kostrenčićeva shema je poslije poslužila dr. Franji Fancevu kao jedno od polazišta za njegov kritički stav spram organizacije rada u sveučilišnoj knjižnici, te kao predložak za vrijeme njegove uprave zagrebačkom Sveučilišnom knjižnicom od 1919. do 1926. Usp.: Fancev, Naša sveučilišna biblioteka, *Savremenik*, sv. VI, br. 6, Zagreb 1911., str. 355., i Fancev, Sveučilišna knjižnica, str. 191-224. Također, vidi o Kostrenčićevu prijedlogu analizu i komentar: Sečić, *Ivan Kostrenčić*, str. 19-21.

sredstvima.⁴² Kostrenčić piše da je trenutno (1876.) sveučilišni knjižničar u Zagrebu u VII. razredu i ima plaću od 1.400 for., sukladno "Zakonu od 5 siječnja 1874. o plaćah, nagradah i mirovinah za učiteljsko i činovničko osoblje na sveučilištu Franje Josipa I. u Zagrebu". On kritizira taj zakon kao loš i za knjižnicu i za osoblje te predlaže preinake. Traži "da se i njemu poda užitak onih istih berivah, kao što je imadu universitetski bibliotekari kao predstojnici, dotično ravnatelji univ. bibliotekah i na svih ostalih austro-ugarskih universitetah, da ne bude on sam na universiteti u svemu po austrijski uredjenoj, uz mnogo veći posao nego drugdje, koji bi u tom organizmu pravio njeku doista ničim neopravdanu razliku i iznimku". Zato Kostrenčić napominje da u Austriji sveučilišni knjižničar, kao i redoviti profesor, spada u VI. činovnički razred.⁴³ Nažalost, Kostrenčićevi prijedlozi sistematizacije knjižničnog osoblja nisu tada bili prihvaćeni.

Kostrenčić se gotovo konstantno žalio na nedostatak odgovarajuće novčane potpore, prostorija i stručnog osoblja. Sveučilišnim je zakonom iz 1894. godine Knjižnica dobila pravo namještati pristave I. i II. razreda, te knjižničarske pomoćnike.⁴⁴ Pitanje povišenja plaće je Kostrenčić riješio tek 1887. godine, kada mu je bilo odobreno prvo povišenje, a 1894. je dobio drugo povišenje plaće, ali ni tada kao knjižničar nije bio po plaći izjednačen s redovitim profesorima. Samo zato što je dugo službovao na istom poslu i što su mu priznate i bečke godine službe, uspio je postići plaću činovnika VI. razreda u prosincu 1895. Zatim je opet prošlo desetak godina do nove povišice plaće. Kostrenčić stoga smatra da nije u redu da se plaće usklađuju u tako velikim razmacima jer je to sve u Austriji i Ugarskoj bolje riješeno.⁴⁵ Dakle, podaci iz Kostrenčićeva *Osobnika* svjedoče o njegovoj mukotrpnj borbi za bolji status, ali i o tome da su njegove molbe za povišenje plaće bile doista opravdane te, na kraju, i pozitivno riješene.

Zagrebačka Sveučilišna knjižnica, napominjao je stalno Kostrenčić "mora da vrši dvije službe i to onu sveučil. biblioteke i nacionalne biblioteke, – a time je u njoj i obseg i količina rada malne dvostruka, nego što je to u bibliotekama koje služe u sveučilišnim svrhama". Zato je u svakoj prilici naglašavao da je sveučilišna knjižnica "uz zadaću da pribira književni materijal za sveučil. obuku" imala i zadaću "da prikuplja i ono književno blago, koje se odnosi u svim granama narodnoga života i na sve hrvatske zemlje". Stoga je Kostrenčić s pravom smatrao i uvijek isticao da knjižničara u Zagrebu treba dostojno nagraditi te da se status knjižničnog osoblja treba, shodno tome, urediti na odgovarajući način. Nekoliko godina prije umirovljenja Kostrenčić je konstatirao da to u Zagrebu, nažalost, nije učinjeno već da se status knjižničara po njegovu sudu čak i pogoršao, iako je on sam u tom pogledu napisao mnoštvo dopisa akademikom senatu. Iz navedenih

⁴² S. NSK 27. i 28/1876.

⁴³ Isto.

⁴⁴ Sečić, *Kraljevska sveučilišna knjižnica*, str. 119.

⁴⁵ NSK, R 6247.

razloga, napominje Kostrenčić u svojem *Osobniku* početkom 20. stoljeća, rad u zagrebačkoj knjižnici za jednog čovjeka je bio prenaporan i "teško savladiv". On je često naglašavao da su knjižnice "svagdje po svijetu uz sbirku sustavno uređena znanstvena materijala, takodjer i skup ljudi, koji uz svoj bibliotečni rad jesu ujedno i neki znanstveni representanti dotične zemlje". Da bi to uistinu bio, knjižničar treba pratiti razvoj znanosti i novu literaturu, napominje Kostrenčić. U tom smislu ističe bibliotečno pravilo br. 41 koje kaže da "bibliotečno osoblje ima čitateljem u čitaonici poslužiti i znanjem i izkustvom".⁴⁶

Kostrenčić je u svojim dopisima, što smo već vidjeli, često isticao nedostatak kvalitetnoga knjižničnog osoblja potrebnog za rad u Kraljevskoj sveučilišnoj knjižnici u Zagrebu, jer za zagrebačku knjižnicu on kaže "da ovu biblioteku ne treba samo upravljati, već ju uprav sa temelja stvarati". Zato je on, kako smo prije napomenuli, već 1876. godine, na početku svoje službe u Zagrebu, tražio uređenje statusa knjižničnog osoblja i zapošljavanje bibliotečnog pristava. Jasno mu je bilo da neće moći dobiti čovjeka koji zna knjižničarski posao, ali se nadao da će moći dobiti mlađeg čovjeka spremnog za rad, koji uz to ima "dostatna filologična i historična znanja", kojega će on onda moći "za koje vrijeme uz sustavnu poduku bar donjekarke uvježbati u poslovih bibliotečnih, koli manipulativnih toli znanstvenih". Kostrenčić je osobito inzistirao na "znanstveno osposobljenje pristava bibliotečnoga", koje se "sastoji u sustavno po pojedinih strukah sastavljenih katalogih, u strukovnom popunjivanju biblioteke po pojedinih strukah ljudskog znanja, u izdavanju historičkih, filologičkih" i drugih pomagala. Napominje da se za knjižničara traže "uz točno poznavanje bibliotečne uprave veliki znanstveni zahtjevi, kao što obširno enciklopedičko naobraženje, poznavanje literature i jezika poglaviti evropskih narodah i napose one zemlje gdje služi, vještačtva u paleografiji i diplomaciji, obćenitij i specijalnoj bibliografiji itd."⁴⁷ Kada je ponovno 1889. godine tražio da se namjesti bibliotečni pristav, predložio je da se u natječaju za to mjesto traže one kvalifikacije koje se zahtijevaju u Austriji i Ugarskoj, ako kandidat nema knjižničarskog iskustva. Stoga Kostrenčić citira austrijske i ugarske zahtjeve u tom pitanju: "Natjecatelji za ovo mjesto imadu se izkazati, da su navršili sveučilišne nauke, zatim da su postigli ili doktorat ili uposobili se za gymnazijsko učiteljstvo, odnosno položili tri pravnička državna izpita, napokon da više jezika znadu i da im je pismo liepo i čitljivo". Kostrenčić je posebno napomenuo da se kvalifikacije trebaju svakako tražiti te da se za početak kandidat zaposli samo privremeno, dok se ne utvrdi njegova sposobnost za posao.⁴⁸

⁴⁶ Isto i S. NSK 27. i 28/1876.

⁴⁷ Isto.

⁴⁸ Kostrenčićev dopis Kralj. zemalj. Vladi, Odjelu za bogošt. i nastavu od 27. veljače 1889. S. NSK, 14/1889 i 11/1901.

U prvo vrijeme je knjižničar Kostrenčić radio u Knjižnici sam, tek s jednim pisarom i honorarnim podvornikom. Od 1884. do njegova odlaska u mirovinu u Knjižnici se izmijenilo mnogo namještenika.⁴⁹ Početkom 1898. godine su u zagrebačkoj Sveučilišnoj knjižnici bili zaposleni ravnatelj I. Kostrenčić, pristavi II. razreda dr. Velimir Deželić i dr. Stjepan Ortner, pisar Virgil Diković, podvornik Ivan Punjek i sluga-pomagáč Mato Kondras.⁵⁰ U ovom kontekstu je zanimljivo i Kostrenčićevo pismo od 1. rujna 1892. kao odgovor na upit Ante Tresića-Pavičića o mogućnosti zaposlenja u Knjižnici. Njemu Kostrenčić piše da trenutno u Knjižnici nema slobodnoga činovničkoga mjesta, te napominje da njegovi sadašnji pomoćnici nisu baš zainteresirani za knjižničarski posao. Također, ističe da on pri zapošljavanju novih ljudi ima samo stanovitu savjetodavnu ulogu, a odluku donosi "izključivo akademički senat".⁵¹ Godine 1906. je zagrebačka Sveučilišna knjižnica imala 4 činovnika, 2 pomoćnika i 4 podvornika. Kostrenčić je svoj radni vijek završio 1910. godine sa samo jednim pristavom I. razreda, koji mu je ujedno bio i zamjenik, jednim pristavom II. razreda i 4 knjižničarska pomoćnika. Svi su oni bili državni činovnici s doktoratom znanosti iz prava ili filozofije, a osim njih u Knjižnici je još radio jedan pisar i nekoliko podvornika.

Niske plaće knjižničnih djelatnika bile su jedan od Kostrenčićevih najvećih problema. Neki od njih su odlazili jer nisu mogli dobiti stalno namještenje, a drugi zato jer su bili slabije plaćeni od namještenika u drugim zvanjima s fakultetskom spremom. Tijekom svojega službovanja uporno se borio da za njih ishodi bolji položaj, ali u tome, nažalost, nije uspio.⁵² Taj problem i nakon Kostrenčića nije ostao riješen ali on je ipak uspio svojim izvještajima i prijedlozima proširiti shvaćanje i razumijevanje knjižničkih pitanja u javnosti.⁵³

S obzirom na to da je visoko cijenio svoj poziv, Kostrenčić je, što se vidi iz mnogih njegovih dopisa, pokušavao što bolje odrediti osobine potrebne za posao knjižničara. Među najvažnijima je naveo: odgovarajuću spremu, ljubav, volju, marljivost, pedantnu urednost i stručnost u radu. Kostrenčić kaže: "Od bibliotečnog činovnika se danas prije svega mora tražiti da je iza humanističke gimnazije ma koji universitetski fakultet s uspjehom svršio, jer to je *conditio sine qua non* ma i najmanjem uspjehu u bibliotečnom radu, te od ovog zahtjeva se danas više nigdje ne odstupa, ..." Napominje da se u gotovo svim europskim državama od kandidata prije stalnog zaposlenja traži pokusni rad, a nakon toga se polaže ispit pred bibliotečnom komisijom. Također, traže se znanja "iz nauke

⁴⁹ Fancev, *Sveučilišna knjižnica*, str. 208, 213-214., 218., i Rojnić, *Nacionalna i sveučilišna biblioteka*, str. 563-564.

⁵⁰ Sečić, *Kraljevska sveučilišna knjižnica*, str. 119, 121., i Sečić, *Ivan Kostrenčić*, str. 18.

⁵¹ R 6248a, Kostrenčićevo pismo Anti Tresiću-Pavičiću, Sevnica, 1. IX. 1892.

⁵² Sečić, *Kraljevska sveučilišna knjižnica*, str. 119, 121., i Sečić, *Ivan Kostrenčić*, str. 18, 31.

⁵³ Fancev, *Sveučilišna knjižnica*, str. 208, 213-214., 218., i Rojnić, *Nacionalna i sveučilišna biblioteka*, str. 563-564.

o bibliotečnoj upravi, o bibliografskim pomagalima, iz sveobće literarne povijesti, iz povijesti knjige i pisma, iz paleografije", znanja jezika, itd. Kostrenčić osobito ističe postojanje katedri i tečajeva za knjižničarstvo u Francuskoj, Njemačkoj, Italiji i Austriji. U svojim dopisima često je kritizirao loš materijalni status knjižničara u Zagrebu pa upravo zbog toga, smatra on, ne može se za taj posao pridobiti dovoljno kvalitetne ljude. Zato Kostrenčić napominje: "Samo ako se pojedine osobe kao mladi ljudi posvete bibliotečnom poslu, ako se već za rane dobe upravo naviknu poslovanju sa knjigom i uzljube knjizi, može iz njih postati valjan, pouzdan i trajan bibliotečni radnik – a svako ino ma koje vrsti pridieljivanje starijih ljudi, koji traže li zaklon i utočište u bibliotečnoj službi, biva bez iznimke na teret, a nipošto na korist biblioteci". Kostrenčić smatra da je knjižničarska služba "teretna i puna odgovornosti, i ima li se valjano i sdušno obavljati, nije nikakva sinekura, ona zahtijeva čitava čovjeka, koji mora da bude široka enciklopedskog pregleda u nauci i nada sve uredan, marljiv i spram svakoga susretljiv. Bez ovih vlastitosti nema valjana bibliotekara, a ove vlastitosti ne stiče tako lako stariji čovjek ..." Stoga, tvrdi Kostrenčić, za knjižničare treba odgajati mlade ljude uz strogi nadzor pretpostavljenih. Zato knjižničari trebaju biti "posve pouzdani i vjerni", te biti sposobni "znati i povjereno im blago čuvati i braniti od svake štete". Kostrenčić piše da uz nadzor osoblja koje radi u knjižnici ima i mnogo drugog posla (tzv. "pridijeljeni rad"), u koji pripada: "primanje, pregledanje i unasanje u odnosne knjige svega što u biblioteku prisprije, izbor i nabava knjiga, vođenje računa i obračunavanje sa knjižarima i sa knjigovežom, uredsko dopisivanje i obćenje sa vanjskom, izvanzagrebačkom, publikom, koja iz biblioteke knjige uzajmljuje, općenje sa publikom domaćom i odgovor na njezine prerazne želje, što na žalost i preko potrebe predosta vremena zahtjeva, ..." Posebno napominje da knjižnica u Zagrebu obavlja i nacionalnu funkciju. Na kraju ovoga dopisa iz 1902. godine Kostrenčić traži poboljšanje materijalnog statusa u skladu s drugim knjižničarima u Monarhiji te poboljšanje godišnje dotacije knjižnici i rješavanje prostornih problema.⁵⁴ U tom Izvješću Ivan Kostrenčić je vrlo detaljno razložio probleme i njihova moguća rješenja, te je usporedio situaciju u Zagrebu s onom u drugim sveučilišnim knjižnicama u Monarhiji i Njemačkoj. Iz svega toga se vidi Kostrenčićevo veliko znanje i iskustvo te praćenje zbivanja u okviru struke u drugim europskim zemljama.

Uz osobni status, Kostrenčić je nastojao izboriti se i za bolji status zaposlenih u knjižnici pa je zato 1898. godine preporučio molbe bibliotečnih pristava II. razreda dr. Stjepana Ortnera i dr. Velimira Deželića, koji mole da ih se imenuje bibliotečnim pristavima I. razreda. Tom prigodom je u dopisu upućenom Odjelu za bogoštovlje i nastavu pohvalio njihov rad i doprinos razvoju knjižnice. Inače, obojica su bila zaposlena od 1894. godine, a trenutna plaća im je iznosila 800 for. plaće i 245 for. stanarine.⁵⁵ Također, Kostrenčić se

⁵⁴ S. NSK, 79/1902., i Sečić, *Kraljevska sveučilišna knjižnica*, str. 120.

⁵⁵ Dopis Visokoj kralj. zem. vladi, Odjelu za bogoštovlje i nastavu od 3. 12. 1898., S. NSK, 80/1898.

rađovao napredovanju svojih djelatnika pa je tako, iako već gotovo u mirovini, 1910. godine od srca pismeno čestitao Milutinu Kriškoviću i Branku Gavelli⁵⁶ na imenovanju u zvanje bibliotečnih pristava; posebno je spomenuo koliko je truda i vremena trebalo da se sve to ishodi od nadležnih. To pismo daje upečatljivu sliku o statusu knjižničara u Kraljevskoj sveučilišnoj knjižnici u Zagrebu krajem 19. i početkom 20. stoljeća; Kostrenčić je gotovo programatski istaknuo zadaće koje knjižničari u svojemu radu trebaju ispuniti te koje osobine im valja steći. Zato ovdje u cijelosti donosimo to pismo.⁵⁷

Gg. pristavima M. Kriškoviću i dru. Gavelli!
Moji dobri nekadanji bibliotečni drugovi,- a sada bibl. pristavi!

Kad sam danas Vaše imenovanje za bibliotečne pristave u "Nar. Novinama" uzčitao, vjerujte mi, da sam se u velike obveselio,- i čestitao iskreno i Vama,- i donekle sebi, da mi je napokon moj trud i zagovor iza velike muke nagradjen. Znadem ja predobro, da ste već i jedan i drugi radi preduhog čekanja pravedno bili ogorčeni i ozlovoljeni, a vjerujte i meni, da mi je bilo gorko, kad god sam na tu Vašu stvar, jer je to bila donekle i moja stvar, i pomislio,- i zato, znajte, da i onomad prije mog polaska iz Zagreba, ja na mjerodavnim mjestima zagovarajuć najodrešitije Vaše što skorije imenovanje nisam birao niti riječi niti izraza, da iztaknem veliku nepravdu, koja Vam se nanaša.

Nu, hvala Bogu, i tom Vašem čekanju je sada kraj,- i ja Vam od srca mnogo i mnogo čestitam na imenovanju! Ja se radujem uz Vas i čestitam i mojemu još sada zamjeniku, da Vas napokon, što meni nije bilo sudjeno, on sad imade svojim pristavima,- pak ponavljam one moje nekidanje rieči: svi za jednoga, a jedan za sve! Ako to bude, a ja nedvojim da će i biti, tad ćete i sve razne bibliotečne prilike i neprilike, koje izbjeći nemožete, moći laglje prebroditi!

Nastojte, da se sada i još brižnije nego dosele svim marom Vam povjerenom bibliotečnom poslu posvetite,- a ujedno uprite, da po mogućnosti si i sve ono znanja i nauke pribavite, što kao bibliotekari nužno trebate. Budite točni i savjestni,- strogi: spram sebe i drugih,- da Vam nebude opravdana prigovora,- a i da vaš stari bibliotekar, koji Vas je obojicu veoma rado u biblioteku primio, ako još koju godinu poživi, bude mogao čuti: da niste najgori!

Bog Vas obojicu poživio, i da ste mi zdravo i veselo!

Od srca Vas pozdravlja Vaš stari drug i prijatelj:

Crikvenica, 6. prosinca 1910.

Iv. Kostrenčić

⁵⁶ Branko Gavella je nakon što je doktorirao filozofiju u Beču, radio u Kraljevskoj sveučilišnoj knjižnici u Zagrebu, a nakon toga je napravio karijeru kao uspješan kazališni redatelj.

⁵⁷ Kostrenčićevo pismo M. Kriškoviću i B. Gavelli, Crikvenica, 6.12.1910. R 6248a.

Da je Kostrenčić i nakon umirovljenja pratio stanje struke i razvoj Knjižnice, svjedoči njegovo pismo od 30. travnja 1915. upućeno iz Crikvenice dr. Deželiću. Tom je prigodom savjetovao svojemu nasljedniku da sastavi nova knjižnična pravila koja će vridjeti za nove prilike i dužnosti te za novo osoblje, budući da se sada radi u novoj zgradi na Marulićevoj trgu. Preporuča Deželiću opreznost, taktičnost i odlučnost u upravljanju, promišljenost u promjenama, itd. Kostrenčić kaže: "U današnje vrijeme imade svaka grana javne uprave, pak tako imaju i javne biblioteke, uvažavajuć njihovu veliku prosvjetnu zadaću, i to za najširi sloj pučanstva, već dugom praksom i stečenim iskustvom ustaljena načela, po kojima ih valja upravljati. Tu je na prvom mjestu, da bibliotečni upravnici čuvaju, brane i osjeguravaju povjereno im javno blago od svake moguće štete i nepogode, - a kad tko to blago treba i traži, da mu ga upravnici dadu - bez potrage - svaki čas na porabu. Prema tomu valja urediti i svu bibliotečnu upravu i poslovnu spremu, ..." Zato Knjižnici, smatra on, treba osigurati "potrebni red i sjegurnost u poslovanju, a zavod uz oblastnu kontrolu braniti od kojekakvih neumjestnih prigovora". Treba pažljivo voditi inventarne knjige, kataloge, nabavu građe, pisati godišnje izvješće o poslovanju, paziti da korisnici ne oštete knjižnu građu i sl.⁵⁸

Kostrenčić se stalno borio za poboljšanje položaja knjižničnih djelatnika te je, u skladu s najboljom srednjoeuropskom tradicijom, stručno utemeljio sveukupnu organizaciju Knjižnice.⁵⁹ Ovdje valja napomenuti da je u zagrebačkoj sredini "u više navrata bilo i nerazumijevanja za zahtjeve Knjižnice, napose za njeno traženje da se unaprijedi ukupan društveni položaj njenih namještenika". Također, zbog statusnih problema nije bilo ni ustrojeno redovito školovanje knjižničara. Tako problem stručnog osoblja zbog nerazumijevanja Vlade sve do 1918. godine nije bio riješen na zadovoljavajući način.⁶⁰

4. Zaključak

U okviru knjižničarske struke, u drugoj polovini 19. i početkom 20. stoljeća na prostoru Njemačkog Carstva i Austro-Ugarske Monarhije možemo pratiti gotovo permanentnu raspravu o položaju i ulozi knjižničara, problematici polaganja stručnoga knjižničarskog ispita, te o potrebnim kvalitetama i učinkovitom sustavu obrazovanja u knjižničarskoj struci. Opći ton tim raspravama daje nezadovoljstvo knjižničara njihovim položajem te nedovoljno razrađen sustav obrazovanja u struci, koji se odrazio kao nedostatak kvalitetnog osoblja u knjižnicama. Tome u prilog govore i statistički pokazatelji zaposlenih u knjižnicama. Unatoč tome, njemački knjižničari su se nastojali što bolje organizirati i svoj rad prikazivati kroz utemeljenje stručnih udruga, održavanjem knjižničarskih skupova i tečajeva, te pokretanjem svojih časopisa.

⁵⁸ R 6248a, Kostrenčićevo pismo V. Deželiću, Crikvenica, 30.04. 1915.

⁵⁹ Sečić, *Ivan Kostrenčić*, str. 16-17., 34-35.

⁶⁰ Sečić, *Kraljevska sveučilišna knjižnica*, str. 98, 246-247.

S dolaskom Ivana Kostrenčića u Zagreb 1875. godine i utemeljenjem Kraljevske sveučilišne knjižnice, Hrvatska se aktivnije uključuje u opće razvojne pravce modernoga knjižničarstva. Kostrenčić je naučio 'zanat' u Dvorskoj knjižnici u Beču pa je tijekom tridesetpet godina rada u Zagrebu nastojao primijeniti svoja znanja i sustav rada koji je tamo naučio. Tako je tek s Ivanom Kostrenčićem došao na čelo Knjižnice naš prvi "samostalni knjižničar s potrebnom stručnom spremom".⁶¹ Njegova borba za razvoj zagrebačke Sveučilišne knjižnice te niz dopisa upućenih nadležnima radi poboljšanja statusa knjižnične struke i osoblja, svjedoče o njegovoj ustrajnosti ali i o određenoj uspješnosti tih nastojanja. Također, za razvoj hrvatskoga knjižničarstva bili su važni i Kostrenčićevi kontakti s kolegama u drugim zemljama, što se vidi iz njegove korespondencije. Stoga, možemo kazati da je hrvatsko sveučilišno knjižničarstvo tijekom druge polovine 19. i početkom 20. stoljeća nastojalo, unatoč skromnijoj stručnoj i materijalnoj potpori, slijediti tradiciju i način rada najpoznatijih njemačkih knjižnica.

Gledajući Kostrenčićev rad u cjelini, jasno možemo uočiti njegovu težnju da sukladno mogućnostima slijedi ono najbolje iz europske knjižnične misli i prakse. Također, bio je spretan menadžer za svoje doba jer je unatoč stalnim materijalnim i svim drugim poteškoćama uspijevaio nabaviti novac za kupovanje privatnih knjižnica, uspješno je pregovarao i trgovao s antikvarima i privatnim darovateljima. Jednako tako, uspio je izboriti se i za povećanje knjižničnog osoblja, koje je sam educirao za rad u knjižnici.

⁶¹ Fancev, *Sveučilišna knjižnica*, str. 203. Dora Sečić napominje da je Kostrenčić imao sve odlike (stručne kvalifikacije, znanje jezika, marljivost i nadarenost) potrebne za sveučilišnoga i nacionalnog knjižničara, a uz to je bio i veliki rodoljub. Usp. Sečić, *Kraljevska sveučilišna knjižnica*, str. 89.

Ivica Zvonar

The Efforts of Ivan Kostrenčić towards the Improvement of the Status of Librarian of the University Library in Zagreb at the End of the Nineteenth and at the Beginning of the Twentieth Century

Summary

The discussion of the position and role of librarians, the issue of passing professional exams for librarians, and the necessary qualities and efficient system of education for library professionals became almost permanent topics within the frame of the librarian's profession in the second half of the nineteenth and at the beginning of the twentieth century within the German Empire and the Austro-Hungarian Monarchy. The general tone of these discussions was provided by the dissatisfaction of librarians themselves with their status and the insufficiently developed system of professional education, which presented itself through the lack of well-trained personnel in libraries. In spite of that, German librarians tried to organise their work as well as possible, as well as presenting it to the public by founding professional associations, organising meetings and courses for librarians, and establishing professional journals and reviews.

With the arrival of Ivan Kostrenčić in Zagreb in 1875 and the foundation of the Royal University Library (*Kraljevska sveučilišna knjižnica*), Croatia became more actively included in the general trends of development of modern library science. Kostrenčić learned his "craft" in the Court Library in Vienna, and during his thirty-year long work in Zagreb he tried to implement his knowledge and the system of work he learned there. Ivan Kostrenčić was the first independent university librarian with the required professional education to head the Library. His struggle for the development of Zagreb's University Library and his series of requests and petitions addressed to the relevant authorities regarding the improvement of the status of library science and personnel testify not only to his personal persistence, but also to a certain success in such efforts. For the development of library science in Croatia, Kostrenčić's contacts with colleagues from other countries were also important, as may be deduced from his correspondence. Taking Kostrenčić's activity as a whole, it may be clearly seen that he, in accordance with the existing possibilities, aspired to follow that which was the best in the theory and practice of European libraries. It may be also said that Croatian library science and the organisation of the University Library during the second half of the nineteenth and at the beginning of the twentieth century, in spite of more limited professional and financial resources and support, tried to follow the tradition and mode of operation of the most famous libraries of German-speaking areas.

Key words: Ivan Kostrenčić, cultural history, Germany, libraries, the nineteenth century